

Svenka Savić: Sveti tekst podjednako je domena nauke o jeziku koliko i teologije

Selma Pezerović |
15. rujna 2023.

Foto: Branko Lučić / ustupila Svenka Savić

Svenka Savić lingvistikinja je i umirovljena profesorica emerita Sveučilišta u Novom Sadu, na kojem je jedna od osnivačica Centra za rodne studije u sklopu Asocijacije centara za interdisciplinarnu i multidisciplinarnu studiju i istraživanja (ACIMSI). Na Kalifornijskom sveučilištu u Berkeleyju na kojem provodi akademsku godinu 1979/1980. slušala je predavanja brojnih profesora među kojima i ona Robin Lakoff čiji primjerak knjige "Language and Women's Place" donosi studentima u Novi Sad. Zanimanje za teme ispreplitanja jezika s rodom, teologijom i kulturom Savić povezuje s činjenicom da joj roditelji nisu bili zahtjevni kada je riječ o obrazovanju pa nije morala učiti o odnosima i pojavama iz knjiga nego ponajviše iz dobrih primjera i poticaja u okruženju. *Pošto sam početkom Drugog svetskog rata rođena kao treće dete u službeničkoj porodici u vojvođanskom selu Gospođinci, u vreme neimaštine, straha i svega što ratno vreme podrazumeva, predškolski i rani školski uzrast bio je teskoban. Svakako je tada u selu tekao život pomalo po starom i pomalo po novom društvenom uređenju. Išla sam nedeljom u crkvu iako moji roditelji nisu bili osobito religiozni, čitala sam Apostol za vreme službe Božje kao i druga školska deca. Pomagati drugima bio je osnovni vaspitni princip koji je izviraio iz kućne prakse.*

Po preseljenju u Novi Sad Savić upisuje baletnu školu, a umjetnički izražaj olakšao joj je stvaranje vlastitog kreda i usmjeravanja svog obrazovnog kormila. *To je bila važna komponenta – samoobrazovanje po intuiciji – ako me pitate za vlastito mesto u društvu. Svi znamo da je baletska umetnost kod nas dominantno ženska, tu sam se dobro osećala na nastavi i nalazila svoje mesto. Feministički sloj se možda nalepio na taj već ustanovljen umetnički ("balerina je napred, a partner stoji iza nje").* Studij koji je pohađala na odsjeku za južnoslavenske jezike nije imao veze ni s feminizmom ni s teologijom, izvana gledano, ističe ona. Ali kolegij staroslavenskog jezika vratio ju je, barem jezički, religijskim pitanjima.

Kada govorimo o feminističkim i teološkim temama onda moram reći da su u mom slučaju za profesionalni rast bili presudni društveni događaji kod nas, povezani s događanjima u mom privatnom životu. Oni su određivali teme kojima sam se profesionalno bavila u jeziku, u odnosu na druge teme povezane s jezikom. U suradnji s kolegicama Savić 1997. godine osniva udugu "Ženske studije i istraživanja" kao visokoškolski obrazovni program prepoznat i kroz svoje aktivnosti usmjeren na životne priče žena iz nacionalnih zajednica u Vojvodini, rod i jezik, feminističku teologiju i romologiju. Početkom 1990-ih, kada su u Vojvodinu stizale izbeglice iz različitih delova jugoslovenskog prostora, u Novom Sadu je grupa entuzijasta registrovala Ekumensku humanitarnu organizaciju (EHO) koja je ostvarivala projekte s ciljem da pomogne izbeglim osobama različitog uzrasta i pola (nezavisno od nacionalne ili druge opredeljenosti). Priključila sam se njihovom radu uvek u domeni jezika. Tako sam zajedno sa Anom Bu iz EHO organizirala radionice s mladima i u području religijskog razumevanja i tolerancije, i polako smo došle do ideje da registrujemo nevladino udruženje ženskih studija za kadrovsko osposobljavanje polaznica. Tako bi nadalje širile različita znanja o ženama i za žene, između ostalih i znanja o religijskim pitanjima u teorijskom (ideološkom) okviru ekumenizma, uvek u nastojanju da se u regionu izgradi i obezbedi mir.

Od 2004. do 2007. Savić je uređivala i vodila emisiju "Međuvjerski dijalog" na Radiju Marija u Novom Sadu tijekom koje je emitirano preko sto emisija s gostima i gošćama iz raznih vjerskih zajednica, ali i onih koji se multidisciplinarno bave teologijom i znanosti. *Učesnici u programu su slušaocima prikazali prakse verskih zajednica iz raznih delova zemlje i regiona i teorijske osnove ekumenskih i mirovnih ideja, kroz istorijsku perspektivu i u sadašnjem trenutku, kako bi se dokumentovalo mnoštvo uglova gledanja na pitanje dijaloga među vernicima i velikodostojnicima brojnih zajednica.*

Kako kroz analizu strukture jezika i njegovu upotrebu promatrate današnje društvo, osobito u korelaciji jezika i roda?

To je glavno pitanje feminističke lingvistike jer su velike razlike u *strukтури* jezika sveta. Neki jezici (kao što su u Evropi mađarski ili finski) ne poznaju kategoriju roda kako je to u našem zajedničkom jeziku (gramatički: muški, ženski, srednji), neki imaju određena jezička sredstva samo za muški i ženski rod. Zato ne postoji jednoznačni odgovor kako struktura korelira sa upotrebom jezika.

Tipologija jezika (nauka koja se bavim različitim strukturama) daje samo deo odgovora o toj kompleksnoj korelaciji. Tipolozi mogu biti korisni članovi grupe koja se bavi rodnom ravnopravnošću, kao i srbisti ili kroatisti, ali ne i jedini koji daju odgovore za praksu. Upotreba podjednako interesuje one u drugim naučnim disciplinama, pored nauke o jeziku, i u psihologiji, sociologiji, antropologiji, etnologiji, teologiji, nauci o starosti, ali i u umetnostima. Povezivanje nauke o jeziku sa ovim drugima mogući je put ka odgovoru na to pitanje. Upravo sam tokom profesionalnog bavljenja jezikom zalazila u te druge struke u nastojanju da odgovor o ravnopravnosti i jednakosti pomoću jezika dokumentujem kao kompleksan proces, nikako jednostavan i lako rešiv, nikako rešiv jednom zauvek, nikada završen. Uverena sam da lično iskustvo mnogo doprinosi u razumevanju ove kompleksnosti.

Ako jezik shvaćamo kao djelovanje, identitet i kulturnu specifičnost koju govornici utjelovljuju kroz njega, što on "govori" o razlikama u muškoj i ženskoj upotrebi istoga?

Ako se fokusiramo na jezike nastale iz zajedničkog nam jezika ovde kod nas, onda se ne pitamo toliko o samoj strukturi, nego o onima koji tu strukturu koriste u oblikovanju svojih iskaza (ili teksta). Lepeza mogućnosti je široka i zavisi od namere govornika. Na primer, kada u parlamentu predsedavajući daje reč poslanici iskazom: Reč ima gospođica ta i ta, na prvi pogled nema ničeg diskriminatornog u formi iskaza, ali je informacija da je ona neudata povod da je u palamentu zatim omalovažavaju (u smislu: "nije bila kadra ni da se uda, a sad nama govori"). Forma *gospođica* nije prikladna za upotrebu u javnoj sferi, jer postoje drugi oblici kojima se ženska osoba u toj situaciji može osloviti ili pozvati u dijalog (na primer titulom ili profesijom i sl.). Ukratko, postoji inventar mogućnosti za neku situaciju, a ne samo jedna mogućnost (u smislu ispravno ili pogrešno).

Da bi naša praksa postala delatna mi obrazujemo razne grupe u javnom i institucionalnom prostoru za smanjenje, neutralisanje ili odbacivanje govora/jezika neprikladnog danas za adekvatno socijalno ponašanje i rodno uvažavanje. Pored toga što sam s kolegicala napisala knjigu na temu roda i jezika tu je i vodič za neposrednu praksu u lokalnim zajednicama.

Moć jezika propitivali ste i kroz analizu (crkvene) propovijedi. Propovijed, kroz interpretaciju i razlaganje Božje riječi, ima odlike i osobnog iskustva. Zašto je važno to prožimanje religijskog u jeziku i jezičnog u religiji?

To je velika tema u okviru feminističke teologije koja zaokuplja pažnju (ne samo) žena u različitim (hrišćanskim) religijama, budući da je Božja reč podjednako i domena nauke o jeziku koliko i teologije. Propoved sveštenika se zasniva na tekstu Biblije i ima posebnu ubeđivačku snagu kojom sveštenici oblikuju verničko iskustvo. Ona ima obavezujuću moć među vernicima (danas je veći broj žena prisutan u crkvama). Od načina na koji sveštenik interpretira pojedine delove svetih tekstova (Biblije ili Kur'ana) povezane sa ženama, imaćemo i rezultat u praksi delovanja istih.

Početak 1992. sudarila sam se autom sa sveštenikom i bibličarom dr. Tadejom Vojnovićem u Novom Sadu u ulici u kojoj je Franjevački samostan. Ja sam žurila kući s Filozofskog fakulteta, gde me je čekala prijateljica koja je čuvala moju mlađu ćerku, a on je vozio jednu osobu kući nakon mise. Bio je to spolja gledano sudar različitih ciljeva. Međutim, štetu je pretrpela samo moja peglica, a ja do danas stekla nemerljivo uzbuđenje u životu. Tadej se predstavio kao sveštenik i kao bibličar, na način da odmah 'upalim svetlo' u svojoj duši i ponudim da govori kod nas

na Fakultetu u okviru ciklusa predavanja (koja suorganizujemo nas tri saradnice: Dubravka Valić Nedeljković, Veronika Mitro i ja, sredom u podne, pod nazivom "Psiholingvistički kolokvijumi"). Prvi put je jedno svešteno lice na tom Fakultetu govorilo o Bibliji. Potom smo pozivale iz drugih religijskih zajednica i žene i muškarce. Bio je to značajan korak da se među mladima u akademskoj sredini čuju glasovi osoba iz teologije u tom turbulentnom vremenu punom izazova. U tom smeru je i nastala naša saradnja o propovedima. Tadej je ponedeljkom uveče držao biblijske susrete u Franjevačkom samostanu, gde su dolazili, pored vernika te crkve, i mnogi mladi s raznih fakulteta. Tu su sticali znanja o osnovnim vrednostima svetih tekstova i kako ih interpretirati za potrebe današnjih (tadašnjih) kriznih situacija.

Dakle, nisam se počela baviti feminističkom lingvistikom i analizom govorenih propovedi u Katoličkoj crkvi planski, niti po nekom osnovnom obrazovanju, nego je situacija nalagala da uložim napor i savladam znanje koje mi je nedostajalo iz religije. Snimila sam veliki broj ne samo Tadejevih propovedi u Katoličkoj crkvi, nego i propovedi pravoslavnih i nekoliko protestantskih sveštenika, analizirala ih, uočavala mesta u kojima se razlikuju interpretacije koristeći svoje oformljeno znanje iz nauke o jeziku i feminizmu (ali i iz sopstvenog iskustva). Nažalost, kod nas feministička teologija nije obavila onu dužnost koja bi joj u praksi mogla biti privilegija.

Kako je u vašem osobnom iskustvu feminizam u interakciji s religijom?

U religiji govorimo o poslanju – svako od nas ima poslanje u svom životu, nešto što treba da uradi jer mu/joj je dato. U feminizmu govorimo o aktivizmu, ili delatnosti koju treba da učinimo kako bi svet postao bolji. Otuda se može objediniti feminizam i religija veoma jednostavno. Mnogi feminizam povezuju samo sa ateizmom, što je samo deo ukupne slike. Mnogo je teološkinja (i teologa) feministički osetljivo na današnja otvorena pitanja u društvu (ljudi bez sopstvenog doma, ekološke i druge teme). Nije dobro što reč feminizam još uvek kod nekih osoba (iz crkava) pokreće negativne misli i stavove. Ja sam se odlučila da svojom profesijom budem borkinja. Feminizam mora biti delatan, ono što je lično znanje mora postati opšte.

Konferencija o feminističkoj teologiji koju ste organizirali 1999. svakako je pionirski poduhvat u tom području. Što vas je motiviralo za organiziranje tog skupa i kakva sjećanja nosite kada je riječ o međureligijskom ženskom djelovanju?

Samo da se podsetimo da je to period turbulentnih događaja na našem prostoru, mir je bio osnovna tema koju smo želele da afirmišemo kroz različite oblike rada 'na terenu'. Jedan od oblika bili su ekumenski skupovi za mir koje je EHO organizovao (jednom nedeljno svaki put u drugoj crkvi). Pokazalo se da su protestantske sveštenice u toj kompleksnoj situaciji obavljale važne mirovne poslove u praksi, svaka je u svojoj zajednici brinula za izbeglice, a da o tome nismo dovoljno znale u široj javnosti. Upravo je zbornik radova s te konferencije pokazao da u Srbiji i regionu deluju žene u hrišćanskim religijama u pravcu zajedničkog cilja, izgradnja mira, a da se u široj javnosti manje o tome zna. Tu su nam snagu pokazale protestantske sveštenice iz Evangeličke metodističke crkve poput Ane Palik Kunčak, zatim žene iz Reformatske hršćanske crkve i tako dalje. Konferencijom smo želele da sve potencijale žena u raznim religijama afirmišemo kao potrebno svakodnevno znanje.

Saradnja je bila (i ostala) na obostrano zadovoljstvo da smo otvorile teme koje su inače u teologiji već načete – pitanje mesta i položaja žena u religijama. Od tada sam istraživala nove oblike javnog delovanja, kako religijski mediji predstavljaju ženu, osobito u kontekstu pravoslavlja, uz podatke koji nisu baš povoljni. Otpočela sam saradnju sa Zilkom Spahić Šiljak iz Sarajeva (koja je kod nas odbranila doktorsku disertaciju na Univerzitetu u Novom Sadu). Zilka je zapravo bila kodač povezivanja sa onim što rade žene u islamu. Tako smo tokom godina stvorile lepu saradnju ona u Bosni i Hercegovini, Jadranka Rebeka Anić u Hrvatskoj i ja u Srbiji.

Što je važno u poticanju razumijevanja, međusobnog povjerenja i suradnje teologinja u Srpskoj pravoslavnoj crkvi i feministica u Srbiji?

Ako smo hrišćanke trebalo bi da razumemo osnovu zašto smo tu. Ako smo žene, morale bi imati osnovu za razumevanje jer smo svuda (u svakodnevic i u profesiji) na drugom mestu. Ako je u pitanju saradnja onda ima više prepreka koje se odnose na predrasude o feminiskinjama i feminizmu (ne samo u Srbiji) od strane nekih pravoslavnih teologinja, mada ne svih. Zato je važan dijalog: javni i institucionalni, a naročito onaj individualni. Ima nade jer, činjenica je da je u pravoslavnim eparhijama u Srbiji različita situacija (budući da rad nije centraliziran kao u Katoličkoj crkvi) pa s nekima već lepo saradujemo.

U zborniku *Feministička teologija* analizirali ste razgovor Isusa sa ženom iz Samarije gdje navodite da je ona posrednica, njegova učenica i predstavlja upravo znak vjere onih “drugih”. Gdje je uloga feminističke teologije u kontekstu “drugotnosti”?

Na primerima iz dogmatskih tekstova pokazala sam odnos Boga prema ženi – dijalog Isusa Hrista sa Samarjankom (Ivanovo evanđelje) iz kojih se vidi da on prilazi ženi s puno ljubavi i poštovanja, iznoseći iz njene duše ono najlepše što ona nosi – veru i ljubav za druge. Drugi primer je susret Marije i anđela (Lukino evanđelje) u kojem analiziram Marijin pristanak da saraduje s Bogom. Treći primer je susret Isusa s Martom i Marijom (Lukino evanđelje) koji nas upućuje da sestre treba da saraduju jedna s drugom. U sva tri primera iz Novog zaveta interpretirana iz feminističke perspektive, pokazujemo na koji način iste tumače u crkvi sveštenici, kako bi se pokazala razlika u feminističkoj perspektivi.

Drugotnost se vidi i kroz izazove osoba sa iskustvom invalidnosti pre svega, ali i drugih etničkih zajednica, zatim izbeglih osoba koje su u našem ‘novom’ prostoru. Mnogo je takvih. Kako sam i tematizirala u jednom od svojih radova mi kao hrišćanke pozvane smo da se suprotstavimo svakom obliku nasilja, u odnosu na planetu, u odnosu na druge u okruženju, u odnosu na nas same. Borba protiv nasilja u 21. veku je jednako zadatak svih nas, posebno protiv nasilja u porodici, a glas žena je, danas, mada snažan, slabo slušan. Ako ćutimo u ovom vremenu, i ne pokazujemo znake otpora svim oblicima nasilja – da li smo i nadalje vernice?

Smatrate li danas feminističku teologiju dosljednim i dovoljnim glasom?

Ne kod nas. Potrebno bi bilo da bude glasnija. Za ovu interdisciplinu potrebno je i mnogo znanja, ali i dobre volje, da se znanje razmenjuje u raznolikim grupama žena i muškaraca. Upravo zato sam iz ove oblasti držala brojna predavanja u različitim organizacijama, ne samo ženskim, u kojima su delovi ženskih studija poput Beograda, Novog Sada, Niša, Kotor, Sarajeva i drugih. Feminizam ne stanuje u kabinetima naučnica, niti teologija tu izbiva. I nauka i teologija su među ljudima, u razmeni sa drugima. Ako tako shvatimo znanje, onda mogu reći da sam to na mnogobrojne načine pokazala iako mi to nije bazična profesionalna disciplina – u brojnim javnim predavanjima u raznim gradovima regiona, u različitim medijima, najduže na Radio Mariji. U konačnici, održale smo tri velika međunarodna skupa i nakon njih objavile tri knjige.

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti